

Ks. WOJCIECH WĘGRZYŃIAK  
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków

## **GŁUPOTA NIEWIARY**

---

### **THE STUPIDITY OF UNBELIEF**

**Summary:** The purpose of this article is to examine the connection between foolishness and unbelief found in Ps 14/53; Wis 13:1-9 and Rom 1:18-25. First I analyze the manuscripts of the original texts and translations both ancient and modern. The vast majority speaks about foolishness of the people who denied God. Next I examine what kind of foolishness the biblical passages speak about. Basically to the unbelievers is imputed some kind of incomplete reasoning. At the end I put the question about presence of connection between foolishness and unbelief in the teaching of the Catholic Church and about offensive character of such connection. Unbeliever does not use the whole capacity of reason. In the domain of biblical logic this statement is still proper and actual. Inappropriateness of connection foolishness with unbelief should be solved not be rejection of the biblical logic, but by promotion new ways to explain old truths.

**Keywords:** Ps 14:1; Ps 53:2; Wisd 13:1; Rom 1:18-25; stupidity; unbelief

**Słowa kluczowe:** Ps 14,1; Ps 53,2; Mdr 13,1; Rz 1,18-25; głupota; niewiara

"Αφρων δὲ ἀληθέστατα καὶ φυσικώτατα ὁ ἀρνησίθεος ὠνόμασται<sup>1</sup>  
(TEODORET Z CYRU, PG 80,952)

### **WSTĘP**

Celem niniejszego artykułu jest analiza związku pojęcia głupoty z niewiarą (odrzuconiem Boga) na przykładzie Ps 14, Mdr 13,1-9 i Rz 1,18-25.

Istnieją dwa zasadnicze motywy zajęcia się tym tematem. Po pierwsze, w Biblii można znaleźć dwa teksty, które łączą głupotę z – najogólniej mówiąc – niewiarą. Po drugie, we współczesnym dyskursie o wierze i poznaniu Boga raczej nie mówi się o niewierzących w kategoriach głupoty. Częściej używa się sformułowań, typu „nie mają łaski, daru” itp.

---

<sup>1</sup> „Prawdziwie i zgodnie z naturą jest nazwany nierozumnym ten, kto neguje Boga”.

Próba analizy związku niewiary z nierozumnością będzie składać się z trzech części. W pierwszej, zwanej analizą sytuacji tekstualnej, przyjmujemy się tekstowi oryginalnemu oraz starożytnym i współczesnym tłumaczeniom po to, by ustalić, jak często wyrażenia oznaczające głupotę występują w manuskryptach i przekładach biblijnych. W drugiej części zostaną poddane analizie tematycznej Ps 14, Mdr 13,1-9 i Rz 1,18-25 i na tej podstawie spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, o jaki rodzaj głupoty chodzi autorom biblijnym w interesujących nas fragmentach? W ostatniej części zaś zapytamy o aktualność wiązania głupoty z niewiarą w dyskusji ze współczesnym światem.

## 1. ANALIZA SYTUACJI TEKSTUALNEJ

### 1.1. Ps 14,1 / 53,2<sup>2</sup>

Ps 14 i 53 rozpoczynają się od stwierdzenia: אָמַר נָבֵל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים „Głupiec pomyślał: *Nie ma Boga*” (Ps 14,1; 53,2). Interesujący nas termin to נָבֵל.

Jeśli chodzi o przekaz tekstu hebrajskiego, we wszystkich znanych nam manuskryptach występuje lekcja נָבֵל z wyjątkiem czternastowiecznego manuskryptu K 101, który w Ps 14 ma wersję בְּבֵל – „Babilonia”<sup>3</sup>. Być może lekcja ta jest zwykłym błędem kopisty wynikającym z podobieństwa liter ב i ג. Niewykluczone jednak, że mamy tu do czynienia z próbą świadomej interpretacji pierwszego bohatera psalmu<sup>4</sup>.

Większą różnorodność spotykamy w Targumie, który w Ps 14,1 ma טפשא lub טיש natomiast w Ps 53,2 zachowuje słowo נָבֵל<sup>5</sup>. Zarówno טיש, jak i טפשא oznaczają osobę „głupią, obłąkaną, wariata”<sup>6</sup>. Natomiast w aramejskim נָבֵל znaczy przede

<sup>2</sup> Ze względu na bliźniaczy charakter Ps 14 i 53 obydwa zostały uwzględnione w analizie.

<sup>3</sup> Por. B. Kennicott, *Vetus Testamentum hebraicum; cum variis lectionibus* (Oxonii 1780) II, 315.

<sup>4</sup> Podobną interpretację spotykamy w tłumaczeniu arabskim, które w tytule Ps 53 dodaje informację, iż chodzi o prorocstwo o Babilonie i Sennacherybie, por. B. Walton, *Biblia sacra polyglotta. Tomus tertius* (Edinburgh 1655) 167.

<sup>5</sup> Tekst Targumu za BW 9 i <http://cal1.cn.huc.edu/> [dostęp: 24.08.2012].

<sup>6</sup> Por. M. Jastrow, *Dictionary of the Targumim, Talmud Bavli, Talmud Yerushalmi and Midrashic Literature* (New York 2004) 549, 1553; M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic of the Byzantine Period* (Ramat-Gan – Baltimore 2002) 230, 545; tenże, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods* (Ramat-Gan – Baltimore 2002) 514, 1129. Według M. Sokoloffa czasownik טפשא znaczy „być przytępiałym”, ale jest używany również na określenie dzieci o średniej inteligencji (ani nie głupi, ani nie mądry), por. *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic*, 514.

wszystkim „zwiądnąć, zepsuć się”<sup>7</sup>. Czy możemy z tego wywnioskować, że Ps 14 podkreśla w tym, który odrzuca Boga, głupotę, natomiast Ps 53 widzi w nim przed wszystkim zepsucie? A może tłumacz Ps 14, zauważywszy, że aramejskie ܠܦܢ nie oddaje już idei głupoty, poszukał bardziej odpowiedniego słowa? Dlaczego jednak nie uczynił tego w Ps 14? Niestety, pytania te pozostaną otwarte.

Jeśli chodzi o przekłady greckie, LXX ma ἄφρων<sup>8</sup> natomiast Akwila czyta ἀπορρέων<sup>9</sup>. Pierwszy jest przymiotnikiem i oznacza kogoś, kto jest „pozbawiony świadomości, głupi, szalony, nierozważny”<sup>10</sup>. Drugi to imiesłów od czasownika „rozdzielać się, opadać, ginąć, gnić”<sup>11</sup>.

Przekłady łacińskie zasadniczo mają lekcję *insipiens* („niemądry, głupi, nierozumny”)<sup>12</sup>. Tak czyta *Vetus Latina*<sup>13</sup>, *Psalterium Romanum*<sup>14</sup>, *Psalterium Gallicanum*<sup>15</sup>, a także *Neowulgata*<sup>16</sup>. *Iuxta Hebraeos Hieronima*<sup>17</sup> preferuje słowo *stultus* („głupi, naiwny”)<sup>18</sup>.

<sup>7</sup> Por. Jastrow, *Dictionary of the Targumim, ad vocem*; Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic, ad vocem*; tenże, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic, ad vocem*.

<sup>8</sup> Por. A. Rahlfs, *Psalmi cum Odis* (Septuaginta. Societatis Scientiarum Gottingensis X; Göttingen 1931); F. Field, *Origenis hexaplorum quae supersunt sive Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum Fragmenta*. Tomus II. Jobus – Malachias, Auctarium et Indices (Oxonii 1875). Dwa manuskrypty (185 i 208) mają ἄφρον, por. R. Holmes – J. Parsons, *Vetus Testamentum graecum cum variis lectionibus*. ΦΑΛΜΟΙ (London 1823) *ad loc.*

<sup>9</sup> Por. Field, *Origenis hexaplorum, ad vocem*.

<sup>10</sup> Por. Z. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski* (Warszawa 1958) I, *ad vocem*; Thayer's *Greek Lexicon* (BW 9), *ad vocem*.

<sup>11</sup> Por. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski, ad vocem*; H.G. Lidell – R. Scott – H.S. Jones, *A Greek-English lexicon* (BW 9) *ad vocem*.

<sup>12</sup> Por. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski* (Poznań – Warszawa – Lublin 31992) *ad vocem*.

<sup>13</sup> Por. P. Sabatier, *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae seu Vetus Italica* (Remis 1743); H.H. Boese, *Anonymi Glossa Psalmodum ex traditione seniorum*. Teil I: Praefatio und Psalmen 1-100 (VL 22 I; Freiburg im Breisgau 1992).

<sup>14</sup> Por. R. Weber, *Le psautier romain et les autres anciens psautiers latins*. Édition critique (CBLa 10; Roma 1953). Kodeks *Veronensis* (VI-VII c.) posiada lekcję *inprudens* („nieświadomy”, „nieroztropny”, „nierozumny”), por. s. 22.

<sup>15</sup> Por. Monachi abbatiae Sancti Hieronymi (wyd.), *Biblia sacra iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidem*. 10. Liber Psalmodum ex recensione Sancti Hieronymi cum praefationibus et epistula ad Sunniam et Fretelam (Roma 1953).

<sup>16</sup> *Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum editio* (Collectif; Roma 1979).

<sup>17</sup> Por. H. De Sainte-Marie, *Sancti Hieronymi psalterium iuxta Hebraeos*. Édition critique (CBLa 11; Roma 1954).

<sup>18</sup> Kodeks *Gothicus* (z 960 r.) ma lekcję *insipiens* („niemądry”, „głupi”, por. De Sainte-Marie, *Sancti Hieronymi psalterium iuxta Hebraeos*, IX, 21).

Jeśli chodzi o przekłady starożytne, warto jeszcze dodać, iż Peshitta syryjska<sup>19</sup> tłumaczy w obydwu psalmach 'wl („złoczyńca”)<sup>20</sup>.

Podsumowując starożytne wersje, można zauważyć trzy kierunki interpretacyjne hebrajskiego לָמַד: „głupi”, „zepsuty”, „zły”. Zdecydowana większość tłumaczeń widzi jednak w pierwszym bohaterze Ps 14 i 53 głupca.

Podobna sytuacja występuje w tłumaczeniach współczesnych. Angielskie tłumaczenia mają *the fool* (ASV, LH-en, NIV, NKJ, T, WBC), *fools* (NAB, NRS), *the fools* (W), *the impudent* (Buber), *the benighted man* (TNK)<sup>21</sup>. Niemieckie tłumaczą *der Tor* (D, Elb, Kr, S, Sch), *die Toren* (E, L, LH-de, W), *der Narr* (G), *der Verblendete* (Dei). Francuzi oddają *l'insensé* (FBJ, LSG, S, Sa, SE), *insensés* (J), *le fou* (L, LH-fr, V), *les fous* (TOB), *le nabal* (M). W tłumaczeniach włoskich czytamy *lo stolto* (ASC, C, CEI, BCEI, IEP, L, LH-it, NRV, PIB), *gli incoscienti* (R), *l'insensato* (SdB). W języku polskim najczęściej spotykamy słowo „głupi” (BG, BTP, BP, BW, JW, LH-pl, S), ale także „głupiec” (Ł), „nikczemnik” (M), „nierozumny” (P), „nierozumni” (WP).

Analizując współczesne przekłady Ps 14,1 i 53,2, nie ma wątpliwości, że tłumacze widzą w tym, który mówi „Boga nie ma”, przede wszystkim głupca, kogoś, kto nie jest rozumny. Sporadycznie inne tłumaczenia, jak: „nikczemnik”, „zuchwały” czy „nieoświecony”, chociaż sygnalizują próbę niewiązania idei głupoty z negacją Boga, są zdecydowanie marginalne.

## 1.2. MDR 13,1

W analizie sytuacji tekstualnej Mdr 13,1 interesujący nas termin rozpoczyna werset:

μάταιοι μὲν γὰρ πάντες ἄνθρωποι φύσει οἷς παρῆν θεοῦ ἀγνοσία  
(Głupi już z natury są wszyscy ludzie, którzy nie poznali Boga)

Jeśli chodzi o warianty tekstualne wszystkie manuskrypty LXX mają lekcję μάταιοι<sup>22</sup>. Przekłady łacińskie *Vetus Latina*, Wulgata i Neowulgata konsekwentnie

<sup>19</sup> Por. W.E. Barnas, *The Peshitta Psalter* (Cambridge 1904); R.J. Hiebert, *The Syrohexaplaric Psalter* (Atlanta 1989); A.A. Di Lella – J. A. Emerton – D.J. Lane (eds.), *The Old Testament in Syriac. Proverbs. Wisdom of Salomon. Ecclesiastes. Song of Songs* (Leiden 1979).

<sup>20</sup> 'wl znaczą „złoczyńca”, zob. J. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary* (Oxford 1902) *ad vocem*.

<sup>21</sup> Wykaz skrótów został podany na końcu artykułu.

<sup>22</sup> Por. Rahlfs, *Psalmi cum Odis*; Field, *Origenis hexaplorum*; Holmes – Parsons, *Vetus Testamentum graecum*.

oddają *vani sunt* („próżny, kłamliwy, zwodniczy, głupi”<sup>23</sup>). Podobną ideę oddaje syryjskie *sryq* („pusty, próżny”)<sup>24</sup>.

Tłumaczenia współczesne podkreślają przede wszystkim ideę głupoty: *foolish* (NAB, NRS), *stupid* (NJB), *Töricht* (EIN), *Toren* (HRD), *głupi* (BP, BT) *głupiec* (BP<sup>Paul</sup><sup>25</sup>). Nie brak jednak prób oddania idei próżności, bezsensu: *vains* (FJB; TOB), *vani* (CEI-2008, IEP). W tym tonie mieści się również tłumaczenie Lutra *Sind nichtig*.

Zatem sytuacja tekstualna Mdr 13,1 jest mniej jednoznaczna niż w przypadku Ps 14,1 i 53,2.

### 1.3. Rz 1,22

Wiersz 22. brzmi:

φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν  
(Podając się za mądrych, stali się głupimi)

W analizie sytuacji tekstualnej interesuje nas czasownik ἐμωράνθησαν. Wydana greckie nie podają żadnych alternatywnych lekcji. Tłumaczenia łacińskie *Vetus Latina*, Wulgata i Neowulgata mają *stulti facti sunt* („stali się głupcami”). Podobny sens ma syryjskie *šty* („być głupim, czynić głupie rzeczy”)<sup>26</sup>.

Równie jednoznaczne wydają się przekłady współczesne: *they became fools* (NAB, NIV, NRS), *they were growing so stupid* (NJB), *wurden zu Toren* (EIN), *sind zu Toren geworden* (HRD), *sind sie zu Narren geworden* (LUT), *sont devenus fous* (FJB; TOB), *sono diventati stolti* (CEI-2008), *divennero sciocchi* (IEP), „stali się głupimi” (BP, BT, BP<sup>Paul</sup>).

Podsumowując analizę sytuacji tekstualnej Ps 14,1; 53,2, Mdr 13,1 i Rz 1,22, warto podkreślić, iż zasadniczą dominantą występujących terminów jest idea głupoty. Najbardziej widoczne jest to w Rz 1,22, a najmniej – w Mdr 13,1. Bez względu na potencjalną wieloznaczność związania z terminem głupoty czy braku rozsądku zarówno badający tłumaczenia starożytne, jak i współczesny czytelnik staje przed biblijnym faktem powiązania nierozumności z odrzuceniem Boga. Pozostaje pytanie, jaki rodzaj głupoty jest przedmiotem opisu biblijnych autorów.

<sup>23</sup> Zob. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, ad vocem.

<sup>24</sup> Zob. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary*, ad vocem.

<sup>25</sup> Biblia paulistów precyzuje słowo, tłumacząc „Ci, którzy nie poznali Boga, to skończeni głupcy!”

<sup>26</sup> Zob. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary*, ad vocem.

## 2. ANALIZA TEMATYCZNA Ps 14, MDR 13,1-9 i Rz 1,18-25

### 2.1. Ps 14/53

Idea głupoty w Ps 14 i 53 obecna jest nie tylko na poziomie analizy sytuacji tekstualnej słowa נָבָל. Po pierwsze, ten, który neguje Boga, zestawiony jest z מְשֻׁבֵּל „mądrym”, „człowiekiem zrozumienia” (Ps 14,2; 53,3)<sup>27</sup>.

<sup>1</sup> Głupiec [נָבָל] pomyślał: „Nie ma Boga”. Zepsuli się. Popełniają ohydne rzeczy. Nie ma takiego, który czyniłby dobrze.

<sup>2</sup> Pan spojrział z nieba na synów ludzkich, aby ujrzeć, czy jest ktoś mądry [מְשֻׁבֵּל], taki, który szukałby Boga.

Po drugie, głównym pytaniem psalmu jest pytanie o wiedzę: „Czyż nie wiedzą [הֲלֹא יָדְעוּ] wszyscy popełniający nieprawość [...]?”<sup>28</sup>. Po trzecie, głupiec neguje istnienie Boga, który jest obecny w psalmie i to aż siedmiokrotnie! Bóg jest obecny w niebie (w. 2), może być szukany (w. 2), wzywany (w. 4). Jest obecny w pokoleniu sprawiedliwych (w. 5). Jest On ucieczką ubogiego (w. 6) i zmienia losy swojego narodu (w. 7). Po czwarte, głupiec wyraża swoją opinię tylko z perspektywy swojego serca, natomiast Bóg obejmuje spojrzeniem całą ludzkość. Perspektywa głupca jest spojrzeniem ograniczonym. Po piąte, głupiec żyje tak, jakby Bóg nie istniał i nie był sędzią. Z perspektywy psalmisty to zachowanie jest oznaką głupoty, zważywszy że Bóg już zaczął swój sąd nad oprawcami (w. 5), a zbawienie Izraela jest tylko kwestią czasu (w. 7).

Nie da się zatem zanegować związku tego, kto mówi „Nie ma Boga” z ideą głupoty, braku wiedzy, ograniczoności poznania. Najistotniejszą cechą charakterystyczną głupoty człowieka zwanego נָבָל wydaje się jednak odrzucenie poszukiwania Boga. Ps 14,2 i 53,3 pokazują jednoznacznie, że Bóg nie szuka człowieka, który mówiłby „Bóg jest” i nie wymaga od ludzi, aby mówili, iż jest On obecny, zwłaszcza że Bóg wielokrotnie się ukrywa (np. Ps 13,2; 44,25; 88,15). Bóg wzywa do poszukiwania Boga<sup>29</sup> i to odrzucenie poszukiwania jest nazywane głupotą<sup>30</sup>.

<sup>27</sup> Według K. Koenena „Das Ptz. beschreibt das Tun und Ergehen des vernünftigen bzw. erfolgreichen Mensch”, por. „נָבָל, ThWAT VII, 783, 785.

<sup>28</sup> Według analizy logotechnicznej C. Labuschagne’a centrum arytmetyczne Ps 14 składa się z następujących słów: וְיָדְעוּ כָּל-פִּעֲלֵי אֱוֹן, natomiast w Ps 53 są to słowa: אֱוֹן אֶפְלֵי עַמִּי, por. „Numerical Features of the Psalms and Other Selected Texts. A Logotechnical Quantitative Structural Analysis”, <http://www.labuschagne.nl/ps014.pdf>; <http://www.labuschagne.nl/ps053.pdf> [dostęp: 24.08.2012]. Por. także S. Terrien, *The Psalms. Strophic Structure and Theological Commentary* (Eerdmans Critical Commentary; Grand Rapids – Cambridge 2003) 163.

<sup>29</sup> Por. Ps 105,4; Iz 55,6; Am 5,4; Sof 2,3.

<sup>30</sup> Analizę bardziej szczegółową Ps 14,1 oraz tematyki powiązania głupoty z odrzuceniem Boga w tym psalmie można znaleźć w: W. Węgrzyński, *Lo stolto ateo. Studio dei salmi 14 e 53* (Pars

## 2.2. MDR 13,1

Analiza sytuacji tekstualnej Mdr 13,1 wykazała, iż tłumaczenia przymiotnika μάταιοι wahają się między podkreśleniem idei głupoty i bezużyteczności<sup>31</sup>. Jednakże cały fragment Mdr 13,1-9 wraca relatywnie często do pokreślenia związku ludzi zwanymi μάταιοι z brakiem poznania.

<sup>1</sup> Głupi już z natury są wszyscy ludzie, którzy **nie poznali Boga**: z dóbr widzialnych **nie zdołali poznać** Tego, który jest, patrząc na dzieła **nie poznali** Twórcy, <sup>2</sup> lecz ogień, wiatr, powietrze czyże, gwiazdy dokoła, wodę burzliwą lub światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem. <sup>3</sup> Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa – **winni byli poznać**, o ile wspanialszy jest ich Władca, stworzył je bowiem Twórca piękności; <sup>4</sup> a jeśli ich moc i działanie wprawiły ich w podziw – **winni byli z nich poznać**, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił. <sup>5</sup> Bo z wielkości i piękna stworzeń **poznaje się** przez podobieństwo ich Stwórcę.

<sup>6</sup> Ci jednak na mniejszą zasługują naganę, bo wprowadzie błędą, ale Boga szukają i pragną Go znaleźć. <sup>7</sup> Obracają się wśród Jego dzieł, badają i ulegają pozorom, bo piękne to, na co patrzą. <sup>8</sup> Ale i oni nie są bez winy: <sup>9</sup> jeśli się bowiem zdobyli na tyle **wiedzy**, by móc ogarnąć wszechświat – jakże nie mogli rychlej znaleźć jego Pana?

Najpierw autor stwierdza, iż głupcy odznaczeni się ignorancją Boga (παρῆν θεοῦ ἀγνώστια, w. 1)<sup>32</sup>. Następnie zwraca uwagę na to, iż ludzie ci nie byli w stanie poznać Boga: „z dóbr widzialnych nie zdołali poznać (οὐκ ἴσχυσαν εἶδέναι) Tego, który jest” (w. 1). W tym samym wersecie autor jeszcze raz mówi o braku poznania: „patrząc na dzieła, nie poznali (ἐπέγνωσαν) Twórcy”<sup>33</sup>. W ww. 3 i 4 znowu autor wraca do idei poznania, stwierdzając, iż ludzie, którzy poznali stworzenia, „winni byli poznać” (dosł. „niech poznają!”) Stwórcę. Wiersz 5. zwiędza dotychczasową

---

Dissertationis) (Jerusalem 2010) 15-38. Por. także W. Węgrzyniak, „Why is an atheist a fool? The Concept of Wisdom in Psalm 14”, *Isteni Bölcsesség, Emberi Tapasztalat. 23. Nemzetközi Biblikus Konferencia a Szegedi Gál Ferenc Hittudományi Főiskolán 2011, szeptember 08-10* (red. B. György) (Szeged 2012) 367-373.

<sup>31</sup> G. Scarpat zwraca uwagę, iż w LXX μάταιος odnosi się często do głupoty idolatrii, sugeruje jednak, iż w Mdr 13,1 obecna jest bardziej idea marności, a nie głupoty, por. *Libro della Sapienza* (Brescia 1999) III, 25, 74. Podobnie u J. Vilchez Lindez, *Sapienza* (Roma 1990) 405.

<sup>32</sup> Termin ἀγνώστια wskazuje na nieznanomość, nieświadomość, zob. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski, ad vocem*. Chodzi jednak nie tyle o brak wiedzy, ile o ignorancję chcianą, mniej lub bardziej zawinioną, por. Scarpat, *Libro della Sapienza*, 27.

<sup>33</sup> Czasownik ἐπιγινώσκω podkreśla ideę rozpoznawania, wynalezienia, poznania, zob. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski, ad vocem*.

refleksje stwierdzeniem: „Z wielkości i piękna stworzeń poznaje się (θεωρεῖται) przez podobieństwo ich Stwórcę”<sup>34</sup>.

Kolejne wersety nie pozostawiają wątpliwości, że autor patrzy na ludzi, którzy nie poznali Boga, jako na badaczy świata, a nawet jako na tych, którzy Boga szukają i chcą Go znaleźć (w. 6). To czego im jednak brakuje, to poznanie, stąd m.in. podwójne użycie imperatywów: γνώτωσαν („niech poznają!” – w. 3) i νοησάτωσαν („niech zrozumieją!” – w. 4)<sup>35</sup>. Również ostatnie zdanie sekcji wiąże poznanie ze znalezieniem Boga: „Jeśli się bowiem zdobyli na tyle wiedzy (ἴσχυσαν εἰδέναι), by móc ogarnąć wszechświat – jakże nie mogli rychlej znaleźć jego Pana?” (w. 9).

Biorąc pod uwagę zarówno argumentację, jak i słownictwo użyte w Mdr 13,1-9 (ἀγνώσια, οἶδα, ἐπιγινώσκω, γινώσκω, νοέω), nie ulega wątpliwości, że dla autora μάταιοι to ludzie, którym zabrakło pełnego poznania. Głupota ich polegałaby na zatrzymaniu się na pewnym etapie poznawczym, to jest na stworzeniu, skutkiem czego dokonali ubóstwienia tego, co jest tylko dziełem Stwórcy (w. 2).

### 2.3. Rz 1,22

Występujące w Rz 1,22 ἐμωράνθησαν („stali się głupimi”) nie budziło żadnych wątpliwości zarówno na poziomie przekazu tekstu oryginalnego, jak również w starożytnych i współczesnych przekładach. Kontekst, w którym występuje to wyrażenie, brzmi następująco:

<sup>18</sup> Albowiem gniew Boży ujawnia się z nieba na wszelką bezbożność i nieprawość tych ludzi, którzy przez nieprawość nakładają prawdzie pęta. <sup>19</sup> To bowiem, co o Bogu **można poznać**, jawne jest wśród nich, gdyż Bóg im to ujawnił. <sup>20</sup> Albowiem od stworzenia świata niewidzialne Jego przymioty – wiekiusta Jego potęga oraz bóstwo – stają się widzialne **dla umysłu** przez Jego dzieła, tak że nie mogą się wymówić od winy. <sup>21</sup> Ponieważ, choć Boga poznali, nie oddali Mu czci jako Bogu ani Mu nie dziękowali, lecz zniżczemnieli w swoich myślach i zaćmione zostało bezrozumne ich serce. <sup>22</sup> Podając się za mądrych, **stali się głupimi**. <sup>23</sup> I zamienili chwałę niezniszczalnego Boga na podobizny i obrazy śmiertelnego człowieka, ptaków, czworonożnych zwierząt i płazów. <sup>24</sup> Dlatego wydał ich Bóg poprzez pożądania ich serc na łup nieczystości, tak iż dopuszczali się bezczeszczenia własnych ciał. <sup>25</sup> Prawdę Bożą przemienili oni

<sup>34</sup> Czasownik θεωρεῖω znaczy „patrzeć, oglądać”, ale także „rozmyślać, rozważać”, zob. Abramowiczówna, *Słownik grecko-polski, ad vocem*. J. Vilchez Lindez podkreśla, iż czasownik ten należy do słownika platońskiego i arystotelesowskiego, oznaczając najwyższą czynność poznawczą człowieka, jednak nie tyle w sensie poznania intelektualnego i bezpośredniego Boga, ile raczej w sensie pewności i jasności w poznaniu, por. Vilchez Lindez, *Sapienza*, 415.

<sup>35</sup> Czasownik νοέω w grece hellenistycznej był terminem używanym na poznanie Boga, a ściślej taki rodzaj poznania, które przechodziło od rzeczy widzialnych do niewidzialnych, por. Scarpat, *Libro della Sapienza*, 79.



w kłamstwo i stworzeniu oddawali cześć, i służyli jemu, zamiast służyć Stwórcy, który jest błogosławiony na wieki. Amen.

Przynajmniej trzy wyrażenia z Rz 1,18-25 wskazują na ideę poznania: „co o Bogu można poznać” (w. 19), „stają się widzialne dla umysłu” (w. 20) oraz „choć Boga poznali” (w. 21).

Sformułowanie τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ („to, co o Bogu można poznać”, w. 19) wskazuje raczej na to, co jest możliwe do poznania, a nie na to, co już jest poznanie<sup>36</sup>. Być może odnosi się do powszechnej wiedzy na temat Boga<sup>37</sup>. Wyrażenie νοούμενα καθοράται („stają się widzialne dla umysłu”, w. 20) dosłownie trzeba by przetłumaczyć „będąc uchwycone przez umysł, są dostrzegalne”. Nie chodzi tu jednak o proces fizycznego postrzegania, ale o dochodzenie do poznania Boga na drodze rozumowej dedukcji<sup>38</sup>. Potęga i bóstwo Boga stają się zrozumiałe w tak oczywisty sposób, że nazywane są „dostrzegalnymi”<sup>39</sup>. Natomiast γινόντες τὸν θεὸν („choć Boga poznali”, w. 21) to najprawdopodobniej pewien rodzaj informacji początkowych i teoretycznych o Bogu, których poganie nie mogli nie mieć, np. pojęcia Boga jako Stwórcy<sup>40</sup>.

Głupota ludzi opisanych w Rz 1,18-32 polega jednak nie tyle na braku poznania, ile na braku konsekwencji wynikających z poznania. „Choć Boga poznali, nie oddali Mu czci jako Bogu ani Mu nie dziękowali” (w. 21). Poznanie, które nie skutkuje oddaniem czci Bogu, prowadzi do zepsucia intelektualnego („znikczemnieli w swoich myślach i zaćmione zostało bezrozumne ich serce”, w. 21; „stali się głupimi”, w. 22) i moralnego („prawdę Bożą przemienili w kłamstwo [...], dlatego wydał ich Bóg na pastwę bezecnych namiętności (w. 25-26).

Łatwo odkryć tutaj biblijną koncepcję poznania, które nie ogranicza się do intelektualnego aktu. Poznanie Boga jest równocześnie „uznaniem Jego praw i przyznaniem się do obowiązków wobec Niego”<sup>41</sup>. Przy takiej koncepcji poznania głupotą nazywane jest poznanie tylko częściowe, gdyż prowadzi do katastrofalnych skutków. Następstwa niepełnego poznania obrazuje w podobny sposób przypowieść Jezusa o budowaniu domu na piasku i na skale (por. Mt 7,21-28). Ten, kto słucha Jezusa, a nie wypełnia Jego słów, jest również nazwany μωρός („głupi, nieroztropny”), gdyż w ograniczoności swojego poznania nie przewidział konsekwencji silnego deszczu, potoków i wiatru, co ostatecznie doprowadziło do upadku jego domu.

<sup>36</sup> Por. J.A. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*. Commentario critico-teologico (Casale Monferrato 1999) 338.

<sup>37</sup> Por. J.D.G. Dunn, *Romans 1-8* (WBC 38A; Dallas 1998) 56.

<sup>38</sup> Por. K. Romaniuk, *List do Rzymian*. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (PŚNT VI/1; Poznań – Warszawa 1978) 92.

<sup>39</sup> Por. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian* (Kraków 1999) 183.

<sup>40</sup> Por. Fitzmyer, *Lettera ai Romani*, 338.

<sup>41</sup> Por. Romaniuk, *List do Rzymian*, 93.

Analiza Ps 14 (53), Mdr 13,1-9 i Rz 1,18-25 pod kątem związku niewiary w Boga z poznaniem pozwala na stwierdzenie, iż odrzucenie Boga opisywane jest w kontekście pewnych braków z dziedziny poznania. Odrzucenie szukania Boga, zatrzymanie się na pewnym procesie poznawczym, nieumiejętność powiązania wiedzy z życiem opisywana jest jako akt głupoty człowieka. Negacja Boga nie jest dla autorów kwestią braku wiary czy łaski, ale konsekwencją niepełnego wykorzystania ludzkiego rozumu. Człowiek, który mimo swoich możliwości nie posługuje się w pełni rozumem, zasługuje na miano głupca.

### 3. DWIE REFLEKSJE O AKTUALIZACJI ZWIĄZKU NIEWIARY Z GŁUPOTĄ

O ile analiza związku odrzucenia Boga z głupotą na poziomie tekstów biblijnych wydaje się przedsięwzięciem niebudzącym sprzeciwu, o tyle pytanie o aktualizację może się wydawać kontrowersyjne. A już całkiem niewyobrażalnym wydawałoby się publiczne stwierdzenie np. papieża, że niewiara w Boga to przejaw głupoty. Czy zatem jest tylko związek historyczny? Dwie refleksje na ten temat wydają się fundamentalne.

Po pierwsze, współczesne dokumenty, chociaż zwracają uwagę na powiązanie wiary i rozumu, niewiary i nierozumności, to jednak w dyskusji z niewierzącymi unikają takich powiązań. Trzy przykłady:

Kościół, wiernie oddany tak Bogu, jak i ludziom, nie może zaprzestać odrzucania z całą stanowczością, jak przedtem, tych boleśnie zgubnych doktryn i działalności, które sprzeciwiają się rozumowi i powszechnemu doświadczeniu ludzkiemu oraz strącają człowieka z wyżyn wrodzonego mu dostojenstwa. **Kościół jednak stara się uchwycić kryjące się w umyśle ateistów powody negacji Boga**, a świadomy wagi zagadnień, jakie ateizm wznieca, oraz wiedziony miłością ku ludziom uważa, że należy poddać je poważnemu i głębszemu zbadaniu. **Ateistów zaś przyjaźnie zaprasza, by otwartym sercem rozważali Ewangelię Chrystusową** (Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 21).

**Ateizm**, odrzucając lub negując istnienie Boga, **jest grzechem przeciw cności religijności**. Odpowiedzialność za to przewinienie może znacznie zmniejszyć intencja i okoliczności. W powstawaniu i rozpowszechnianiu się ateizmu nie miały udział mogą mieć wierzący, o ile skutkiem zaniedbań w wychowaniu religijnym albo fałszywego przedstawiania nauki wiary, albo też braków w ich własnym życiu religijnym, moralnym i społecznym, powiedziec o nich trzeba, że raczej przesłaniają, aniżeli pokazują prawdziwe oblicze Boga i religii” (*Katechizm Kościoła Katolickiego*, 2125)

Władze człowieka uzdalniają go do poznania istnienia osobowego Boga. Aby jednak człowiek mógł zbliżyć się do Niego, Bóg zechciał objawić mu się i udzielić łaski, by mógł przyjąć to objawienie w wierze. Dowody na istnienie Boga mogą jednak przygotować człowieka do wiary i pomóc mu stwierdzić, że **wiara nie sprzeciwia się rozumowi ludzkiemu** (*Katechizm Kościoła Katolickiego*, 35).

Biorąc pod uwagę sformułowania, które zostały przeze mnie podkreślone, należy zauważyć, iż punkt ciężkości z biblijnego oskarżenia niewierzących o nierozumność przesunął się na obronę rozumności wierzących. To wierzący muszą przekonywać, że wiara nie jest sprzeczna z rozumem. Ponadto przyczyny niewiary są dostrzegane na różnych płaszczyznach (zaniedbania w wychowaniu, fałszywe przedstawianie nauki wiary, braki w życiu religijnym, moralnym i społecznym), jednak nie wspomina się o niedoskonałości rozumu niewierzącego. Podobnie jeśli chodzi o próby zaradzenia ateizmowi, pojawia się wezwanie do troski o zrozumienie ich umysłu czy zachęta do rozważania Ewangelii, pomijając zachętę czy troskę o pełne używanie rozumu tych, którzy odrzucają Boga.

Takie ustawienie zagadnienia może sugerować, iż według współczesnego nauczania Kościoła biblijna nauka o cząstkowym używaniu zdolności poznania jest tylko reliktem starożytnej teologii, a wierzący zostaną zepchnięci do narożnika tłumaczenia się z nieracjonalności swojej wiary.

Po drugie, w dyskusjach na temat genezy niewiary bardziej podkreśla się dzisiaj brak łaski i wolny wybór niż głupotę niewierzących. Źródła takiego ujęcia problematyki mogą mieć charakter nie tyle teologiczny, ile pastoralny. Chodziłoby o uniknięcie jakiegokolwiek rodzaju poniżania i dyskryminacji<sup>42</sup>. W tym kontekście należy jednak zwrócić uwagę, iż zarówno w czasach powstawania tekstów biblijnych, jak i ich starożytnych tłumaczeń nazwanie człowieka *בְּלִיָּה*, *ἄφρων*, *insipiens* albo *stultus* nie było komplementem. Biblijny autor używał pewnych słów pomimo ich deprymującego charakteru, nawet wtedy, kiedy był już człowiekiem, który o sobie powiedział: „Już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20). Rodzi się więc pytanie, czy sama idea omijania pewnych wyrażen ze względu na potencjalnie obraźliwy charakter nie jest warta podważenia. Być może problemem nie jest sam fakt obrażającego charakteru niektórych sformułowań, ale konieczność ich używania. Czy nie byłoby bardziej zasadne odrzucenie albo przynajmniej zredefiniowanie pojęcia obrazy, zamiast odrzucenia biblijnego związku niewiary z głupotą? Może się bowiem okazać, że próba unikania pewnych tematów ze względu na wrażliwość odbiorców jest jedną z przyczyn dezinformacji, a nawet szkodenia człowiekowi<sup>43</sup>.

<sup>42</sup> Swoją drogą wielu czołowych ateistów nie widzi żadnego problemu w obrażaniu ludzi wierzących przez uporczywe powtarzanie, że wiara sprzeciwia się rozumowi i świadczy o niższym poziomie rozwoju mózgu, por. C. Hitchens, *God is not Great* (New York – Boston 2007) 5.

<sup>43</sup> G. von Rad stwierdził wręcz: „Nur vor Gott und mit Gott ist der Mensch Mensch, und wo er diesen Bezug verloren hat, wird er sofort unweigerlich zum Unmenschen”, *Gottes Wirken in Israel*. Vorträge zum Alten Testament (red. G. von Rad – O. H. Steck) (Neukirchen-Vluyn 1974) 142.

Podsumowując, można podkreślić, iż nie ma żadnych podstaw teologicznych, aby ogłosić przedawnienie biblijnego związku niewiary z nieprawidłowo funkcjonującym myśleniem. Jeśli jednak związek ten wydaje się problematyczny na poziomie pastoralnym, winno to zachęcać do szukania sposobów na prezentację nietatwej biblijnej prawdy zamiast jej pomijania.

## APPENDIX

### WYKAZ SKRÓTÓW. TŁUMACZENIA WSPÓŁCZESNE

|       | <b>angielskie</b>   |
|-------|---|
| ASV   | <i>American Standard Version</i> (1901) (BW 9)  |
| B     | C.A. BRIGGS – E.G. BRIGGS, <i>A Critical and Exegetical Commentary on The Book of Psalms</i> (ICC; Edinburgh 1906)  |
| LH-en | <i>The Liturgy of the Hours. According to the Roman Rite</i> (New York 1976)  |
| NAB   | <i>New American Bible</i> (1970) (BW 9)   |
| NIV   | <i>New International Version</i> (1984) (BW 9)  |
| NKJ   | <i>New King James Version</i> (1982) (BW 9)   |
| NRS   | <i>New Revised Standard Version</i> (1989) (BW 9)   |
| T     | S. TERRIEN, <i>The Psalms. Strophic Structure and Theological Commentary</i> (Eerdmans Critical Commentary; Grand Rapids – Cambridge 2003)  |
| TNK   | JPS Tanakh. <i>The Jewish Bible: Torah, Nevi'im, Kethuvim</i> (1985) (BW 9)   |
| W     | J. WELLHAUSEN, <i>The Book of Psalms. A New English Translation With Explanatory Notes and an Appendix on the Music of the Ancient Hebrews. The Sacred Books of the Old and New Testaments. A New English Translation With Explanatory Notes and Pictorial Illustrations Polychrome Edition 14</i> (Stuttgart – London – New York 1898) |
| WBC   | P.C. CRAIGIE, <i>Psalms 1–50</i> (WBC 19; Dallas 1984); M.E. TATE, <i>Psalms 51–100</i> (WBC 20; Dallas 1990)   |
|       | <b>niemieckie</b>   |
| E     | <i>Einheitsübersetzung</i> (1980) (BW 9)  |
| ELB   | <i>Revidierte Elberfelder Bibel</i> (1993) (BW 9)   |
| D     | F.J. DELITZSCH, <i>Die Psalmen</i> (BC 4/1; Leipzig <sup>5</sup> 1894)  |
| DEI   | A. DEISSLER, <i>Die Psalmen</i> (WB.KK; Düsseldorf 1964)  |
| G     | H. GUNKEL, <i>Die Psalmen</i> (HK 2/2; Göttingen <sup>6</sup> 1986)   |
| KR    | H.-J. KRAUS, <i>Psalmen</i> (BK 15/1; Neukirchen-Vluyn 1960)  |
| LH-de | <i>Die Feier des Stundengebetes. Stundenbuch</i> (Einsiedeln et al. 1978)   |
| LU    | <i>Revidierte Luther Bibel</i> (1984) (BW 9)  |
| S     | K. SEYBOLD, <i>Die Psalmen</i> (HAT I/15 I; Tübingen 1996)  |
| SCH   | D. SCHNEIDER, <i>Das Buch der Psalmen. I. Teil: Psalm 1 bis 50. II. Teil: Psalm 51 bis 100</i> (WStB; Wuppertal <sup>4</sup> 2004)  |
| W     | A. WEISER, <i>Die Psalmen. Erster Teil: Psalm 1–60</i> (ATD 14; Göttingen 1950)   |

| <b>francuskie</b> |  |
|-------------------|--|
| BL                | <i>Bible de la Liturgie</i> . La traduction officielle de la Bible pour la liturgie catholique ( <a href="http://services.liturgiecatholique.fr/bible/">http://services.liturgiecatholique.fr/bible/</a> )   |
| FBJ               | <i>Bible de Jérusalem</i> (1973) (BW 9)  |
| J                 | L. JACQUET, <i>Les Psaumes et le coeur de l'Homme. Etude textuelle, littéraire et doctrinale. Introduction et Premier Livre du Psautier – Psaumes 1 à 41</i> (Gembloux 1975); L. JACQUET, <i>Les Psaumes et le coeur de l'Homme. Etude textuelle, littéraire et doctrinale. Psaumes 42 à 100</i> (Gembloux 1977) |
| LH-fr             | <i>La Liturgie des Heures</i> (Paris 1980)   |
| LSG               | <i>La Bible Louis Segond</i> (1910) (BW 9)   |
| M                 | M. MANNATI, <i>Les Psaumes. Tome I. Introduction générale. Psaumes 1 à 31</i> (Paris 1966); M. MANNATI, <i>Les Psaumes. Tome II. Psaumes 32 à 72</i> (Paris 1967).   |
| SA                | L. SABOURIN, <i>Le livre des Psaumes, traduit et interprété</i> (Recherches Nouvelle Série 18; Montréal – Paris 1988)  |
| SE                | <i>Les Saintes Écritures</i> . Traduction du monde nouveau (Le Témoins de Jéhovah) ( <a href="http://watchtower.org/f/bible/">http://watchtower.org/f/bible/</a> )   |
| SEF               | <i>Sefarim</i> . La Bible dans la traduction du Rabinat ( <a href="http://www.sefarim.fr">http://www.sefarim.fr</a> )  |
| TOB               | <i>La traduction Œcuménique de la Bible</i> (BW 9)   |
| V                 | J.-L. VESCO, <i>Le psautier de David traduit et commenté. I-II</i> (LeDiv 210; Paris 2006)   |
| <b>włoskie</b>    |  |
| ASC               | L. ALONSO SCHÖKEL – C. CARNITI, <i>I Salmi. Vol. I</i> (Commenti biblici; Roma 1992)   |
| C                 | G. CASTELLINO, <i>Libro dei Salmi</i> (Roma – Torino 1955)   |
| CEI               | CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA (ed.), <i>La Sacra Bibbia</i> . Edizione ufficiale della CEI, (Roma 1979)   |
| BCEI              | CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA (ed.), <i>La Sacra Bibbia</i> (Roma 2008)   |
| IEP               | <i>San Paolo Edizione</i> (1995) (BW 9)  |
| LH-it             | <i>Liturgia delle ore. Secondo il rito romano</i> (Vaticano 1989)  |
| NRV               | <i>La Sacra Bibbia Nuova Riveduta</i> (1994) (BW 9)  |
| L                 | T. LORENZIN, <i>I Salmi</i> (I libri biblici. Primo Testamento 14; Milano 2000)  |
| PIB               | PONTIFICIO ISTITUTO BIBLICO DI ROMA (ed.), <i>La Sacra Bibbia</i> . Tradotta dai testi originali con note. IV. I libri poetici 1. Giobbe e Salmi (Firenze 1958)  |
| R                 | G. RAVASI, <i>Il libro dei Salmi I-III. Commento e attualizzazione</i> (Bologna 2002)  |
| SdB               | <i>Salterio di Bose</i> (Magnano 2008)   |
| <b>polskie</b>    |  |
| BG                | <i>Biblia gdańska</i> (1632) ( <a href="http://www.biblia.info.pl/biblia.php">http://www.biblia.info.pl/biblia.php</a> )   |
| BTP               | <i>Biblia Tysiąclecia</i> (1984) (BW 9)  |
| JW                | <i>Biblia Jakuba Wujka</i> (1599) (Warszawa 1999)  |
| LH-pl             | <i>Liturgia godzin</i> (Poznań 1982-1988)  |
| Ł                 | S. ŁACH, <i>Księga Psalmów</i> (PŚST 7/2; Poznań 1990)   |
| Mi                | C. MIŁOSZ, <i>Księga Psalmów</i> (Paris 1981)  |

|    |   |
|----|---|
| BW | <i>Biblia warszawska</i> (1975) ( <a href="http://www.biblia.info.pl/biblia.php">http://www.biblia.info.pl/biblia.php</a> ) |
| P  | <i>Biblia paulistów. Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalm</i> y (Częstochowa 2005)  |
| Po | <i>Biblia poznańska</i> (Poznań 1975)   |
| St | L. STAFF, <i>Księga Psalmów</i> (1937) (Toruń 1994)   |
| WP | <i>Biblia warszawsko-praska</i> , K. ROMANIUK (tłum.) (Warszawa 1997)   |